

Sexualundervisning i särskolan

När man säger, att vår inställning till utvecklingsstörda har förskjutits på så sätt att vi numera anser, att de i så många avseenden som det är möjligt skall stimuleras till kontakter med omvärlden och inte som längre tillbaka var fallet leva i en skyddad tillvaro, konstaterar man en självklarhet.

Denna inställning har tagit sig många olika uttryck, till exempel att särskolans målsättning är identisk med målsättningen för den allmänna folkundervisningen. Och vidare att man ständigt ökar ansträngningarna att fullfölja den uppställda målsättningen att integrera eleverna i samhället både under skoltiden och sedan de lämnat skolan.¹⁾

Om man applicerar målsättningens generella integreringssträvanden på sexualundervisningens område, sätts emellertid vår inställning till utvecklingsstörda samhällsanpassning på prov på ett mera direkt och avgörande sätt än i många andra sammanhang. Att instämma i integreringstanken leder nämligen till att vi måste förutsätta, att utvecklingsstörda har samma rätt som vi att som vuxna få ut behållning av sexuellt samliv.

Skolans undervisningsuppgift blir alltså att ge dem sådana kunskaper att möjligheterna för dem att utvinna en dylik behållning breddas. Den måste vidare innebära, att vi söker klargöra för dem vilka normer för samlevnad som vår kultur kräver och vilka sexuella beteenden som inte är tillåtna. De måste också få upplysningar som hjälper dem att värja sig mot utnyttjande.

Svårigheter i undervisningssituationen

Även om sexualundervisningens mål som det här skisserats ter sig adekvat och meningsfullt, får man

emellertid i den konkreta undervisningssituationen räkna med åtskilliga svårigheter. De flesta av dem delar vi med andra skolor bara med den skillnaden att de ofta blir större hos oss. En del av sina svårigheter när det gäller att undervisa i sexualkunskap har särskolans lärare redovisat i en undersökning som jag företog under vårterminen 1963. Resultaten är kanske inte helt betecknande för dagens aktuella situation men torde alltså äga så stor giltighet att de inte förlorat sitt intresse.

I den undervisningssituation som lärarna redovisade finner man att svårigheterna framför allt tagit sig följande uttryck. Man har alls inte meddelat någon sexualundervisning eller också har undervisningen endast innehållit vissa delar av stoffet, varvid man uteslutit moment som samlaget, onanin och liknande. Vidare har pojkar och flickor undervisats var för sig och undervisningen överlåtit till någon för undervisningen utomstående till exempel skolläkare eller skolsköterska.¹⁾

Undersökningens resultat kan synas nedslående, emedan de alldeles övertygande visar, att lärarna upplevde sexualundervisningen som problematisk. Men det är i själva verket snarast glädjande på grund av den ärlighet med vilken många deklarerat sina svårigheter och den medvetenhet om problematiken som spontana kommentarer till svaren vittnar om. I åtskilliga fall har man nämligen lämnat motiv till varför undervisningen uteblivit eller varit arrangerad på ett mindre tillfredsställande sätt.

Det vanligaste motivet var därvid svårigheten att tala över vissa av de tema som saken gällde. Andra motiv innebar att lärarna upplevde sig som kunskapsmässigt alltför svaga för att undervisa och att lämplig undervisningsmateriel saknades. Av

¹⁾ Ett par lärare har uppgett, att de inte funnit sexualundervisningen svår.

motiven väcker det första de mest djupgående frågorna, medan de båda andra är förhållandevis okomplicerade och även relativt lätta att undanröja.

Kravet på avspänd atmosfär inför intima sexuella detaljer

Frågan om vad man kan göra för att utmanövrera känslor av obehag eller av att man känner sig generad eller upphetsad, när det gäller att undervisa om intima sexuella detaljer sammanhänger i hög grad med vad orsaken är till att stoffet drabbar oss med dylika känslor. Med stor sannolikhet är det två förhållanden som utgör den främsta grunden. Det ena är, att vi tidigt i livet lärt oss att reagera med en blandning av spänning och skamkänsla inför könsorganen och deras namn och inför sexuella handlingar. Det andra är att vi senare i livet kanske aldrig eller under alla förhållanden alltför sällan använt termer och diskuterat förhållanden som gäller sexuella ting i neutrala och sakliga sammanhang och inte heller fått tillfälle att se nakna kroppar tillräckligt ofta, för att den laddade atmosfären kring könsorganen skall försvinna.

Det sätt på vilket vi tagit emot de första intrycken, när det är fråga om saker som har med sexuella ting att göra, kan självfallet skifta. Inte så sällan rör det sig emellertid om varianter av situationer, där äldre kamrater mer eller mindre tvingat fram en laddad relation till de sexuella företeelserna.

Man kan tänka sig att det exempelvis kan ha gått till så när några äldre pojkar står i en klunga, då en yngre pojke kommer förbi. De äldre ropar honom till sig och kräver av honom, att han skall upprepa ord som de säger till honom. De låter honom så upprepa ett antal vulgärord under det att deras minspel tydligt avslöjar, att de är på en gång generade och förtjusta. Den yngre

¹⁾ Framställningen avser särskolans grundskola. Även om målsättningen för dess träningsskola är i princip densamma som för grundskolan kan den förverkligas i betydligt mindre omfattning.

pojken vågar inte annat än lyda, de andra är ju både flera och större. Han känner på sig, att det är någonting i det som han säger som är otillåtet eller olämpligt, samtidigt som han inte riktigt vet vad orden syftar på. Att fråga de äldre kamraterna om innebörden är uteslutet liksom oftast att fråga en vuxen. Bakgrunden till orden han lärt sig förblir på så sätt oklar eller småningom halvupplärd och hans inställning till orden känslomässigt spänd på det sätt som inställningen till ouppklarade saker och till saker som man inte förmår tala om tenderar att vara. Efter hand sprider sig atmosfären kring vulgärorden till de korrekta termerna, när de kommer in i bilden, och även till den bakomliggande verkligheten.

Med hänsyn till att det finns personer och grupper av personer som lärt sig att fungera neutralt och avspänt — läkare blir till exempel inte generade av att se eller tala om könsorganen — kan man räkna med att de flesta av oss med träning skulle kunna förvärva en saklig och oaffekterad inställning till sexuella ting. Detta så mycket mera som det första steget mot en förbättrad situation redan är taget i och med att vi är medvetna om att vi har svårigheter.

Det är emellertid samtidigt nödvändigt att konstatera, att det inte är lätt att åsådkomma den avspänning som det är fråga om. Vi har ju på ett mycket effektivt sätt lärt oss att bli generade eller upphetsade och det försvinner inte på en gång. Man får kanske till och med räkna med att somliga av oss inte kan komma förbi svårigheterna. Det blir då också nödvändigt att tänka sig, att den som känner svårigheterna överväldigande befrias från sin roll som undervisare i sexualkunskap. Annars förmedlar han säkert sin egen laddade atmosfär till eleverna.

Två viktiga förutsättningar för att man skall lyckas bryta udden av sina tidigare upplevelser och därmed successivt kunna uppleva stoffet i sexualundervisningen lika neutralt som annat stoff är att man förvärvar goda kunskaper och tränar sig att verbalisera dem.

Med goda kunskaper kan man

göra sin framställning intressant och därmed fångas eleverna av ämnet och förlorar intresset för att notera eventuella reaktioner hos undervisaren. Goda kunskaper är vidare förutsättningen för att man obehindrat skall kunna besvara frågor som eleverna ställer. Det är visserligen i och för sig ingenting anmärkningsvärt, att man som lärare då och då tvingas konstatera, att man inte vet svaret på en fråga, eftersom det mestadels går bra att lämna det vid ett påföljande tillfälle. Men i sexualundervisningen är det viktigare än på andra områden att kunna ge omedelbara svar, därför att eleverna tidigare kan ha mött vuxna som ogärna eller inte alls besvarat deras frågor. Med hjälp av gedigna kunskaper kan man också i undervisningen lättare passa på och utnyttja sådana motivationshöjande situationer som spontant och oförmedlat kan uppkomma, i samband med att någon fått ett system eller att pornografiska bilder cirkulerar i klassen.

Träningen att verbalisera stoffet kan ske på olika sätt. Ett sätt är att påbörja undervisningen i en så låg årskurs som möjligt. Man kan exempelvis låta framställningen av könsskillnaderna ingå som en del i undervisningen om kroppen i övrigt. Därigenom vinner man, att chansen är mindre, att eleverna dessförinnan skall ha hunnit möta de företeelser det gäller i sammanhang som är laddade. Om man sedan följer upp undervisningen och tar vara på alla tillfällen till undervisning som i fortsättningen erbjuder sig, vänjer man sig själv och eleverna vid att det går att tala om dessa ting, närhelst de råkar få aktualitet och stoffet intar därigenom ingen särställning. När man sedan i högre årskurser kommer in på svårare och ömtåligare moment är mycket av svårigheterna med de momenten redan undanröjda, därför att man vant eleverna vid att man talar i vardagslag och med den vanliga vardagstenen. Om man då på högre stadium i sin klass får in enstaka nya elever, som för att väcka uppmärksamhet kommer med sexuella anspelningar får dessa inte alls samma genomslagskraft, om man till övriga elever dessförinnan

hunnit förmedla vederhäftiga kunskaper och en avspänd attityd till stoffet.

Träningen att använda stoffet i undervisningen måste om den skall bli effektiv åtföljas av en träning i att diskutera och samplanera med kollegor. Även om det känns besvärande till en början, måste vi sträva efter att nå därhän att vi diskuterar oss fram till bästa sättet att för eleverna framställa just sådana moment som känns svåra såsom onanin och samlaget. Ju flera gånger som man använt termer och förklarat skeenden inom de intimaste områdena desto avspändare kan man räkna med att inställningen och därmed också undervisningen blir.

Kravet på objektiv behandling av de normativa momenten

Andra svårigheter, som inte direkt framkom i undersökningen, men som kräver ett ställningstagande har att göra med hur man skall närma sig sådana moment som är normativa. Problemet är här ingalunda unika för sexualundervisningen utan är identiska med dem som vi har i all annan liknande undervisning, exempelvis undervisningen i alkoholfrågor. Vad det gäller är, att å ena sidan upplysa om till exempel sådana beteenden som inte är tillåtna eller önskvärda, därför att de kan medföra olyckliga konsekvenser och att å den andra inte moralisera över människor eller beteenden som är annorlunda.

Genom att i detalj tänka igenom, hur man skall närma sig de normativa undervisningsmomenten, kan man finna infallsvinklar, som gör det lättare att vara objektiv. Man kan när det gäller teman som "hemmet" och "barnets tillkomst" undvika att beskriva det s. k. fullständiga hemmet som en idyll och ett barns tillkomst som ett fullständigande av denna idyll. Varje barn bör ju ges en rimlig chans att känna att dess eget hem kan vara bra och ingen bör om möjligt utsättas för att känna sig utanför på grund av att han har ett annat slags hem än det som blir beskrivet i skolan. Inte heller bör någon få anledning att känna sig speciellt bra för att han har ett visst slags hem. Om man befriar framställningen av hur barn kom-

mer till från en ensidig förankring i en hemidyll och nöjer sig med att redogöra för mannens respektive kvinnans roll, finns det en möjlighet att elever med problemförhållanden i sina hem kan besparas funderingar kring sin egen problematik i det sammanhanget. När man vidare beskriver det nyfödda barnets totala beroende av en vuxens omvårdnad kan man framhålla, att barnet får denna i ett hem, som kan se ut på olika sätt. Det kan ha en eller två föräldrar, far- eller morföräldrar, elevhems- eller fosterhemsföräldrar eller vara ett tre generationshem. Möjligheten finns, att man på så sätt kan lyckas i sitt uppsåt att få en elev med ett annat slags hem än ett s. k. fullständigt hem att känna, att också han har ett riktigt hem. De elever som har fullständiga hem blir samtidigt åtminstone i någon grad påverkade mot en frikostig inställning gentemot kamrater som har en annorlunda situation.

När det gäller sådana moment som den sexuella samlevnaden ökar svårigheterna ytterligare något. Vad skall man beskriva som önskvärd yttre form för sexuellt umgänge? Det ligger kanske närmast till hands att säga, att sexuellt samliv hör hemma i äktenskapet. Men om man hävdar det, får man räkna med att några av de elever som man talar till upplever en negativ särställning, genom att deras egna föräldrar lever samman utan att vara gifta. Och dessutom kan man tänkas medverka till att de råkar i ett dilemma senare i livet. Vi vet, att utvecklingsstörda endast i ringa utsträckning gifter sig. Om man då förankrar sexuellt samliv uteslutande innanför äktenskapet, ger vi dem kanske dåligt samvete, när de lever samman utan att vara gifta. Att förutsätta att de skall leva avhållsamt är realistiskt med hänsyn till vad erfarenheten lärt oss och fråga är om det inte också är inhumant, eftersom vi där begär av dem någonting som vi inte vill underkasta oss själva.

För att undgå risken att ofrivilligt uppträda som domare, kan man låta sin framställning ta till utgångspunkt de olika former av sexuellt umgänge som förekommer. Man talar om tillfälliga förbindelser med

personer man inte känner, mera varaktiga och äktenskapsliknande förbindelser och äktenskap. Och man redogör för de olika formernas negativa och positiva sidor, vad de innebär av krav, hänsyn, mognad, svårigheter, möjligheter och risker. De resonemang som utvecklas kring de olika formerna leder inte till en rekommendation av en viss form men till varningar för tillfälliga kontakter med personer som man inte känner med hänsyn till de allvarliga risker det innebär. Det är i detta sammanhang också nödvändigt att framhålla, att sexuellt samliv är en del i en större helhet. Samlevnadsfrågor i mera vidsträckt mening är alltså den ram inom vilken den sexuella samlevnaden behandlas. Faran i att följa med och vara intim med främmande personer ges till exempel inte en snävt sexuell innebörd utan illustreras i stället primärt med utgångspunkt från andra områden såsom att man inte tar emot saker av okända personer, därför att sakerna kan vara stulna och liknande exempel.

Vår förmåga att klara problem som behandlingen av de normativa momenten leder till beror naturligtvis i stor utsträckning på vilken attityd av tolerans och frikostighet som vi själva har gentemot människor och beteenden som är annorlunda. Åtskilligt av den påverkan som vi förmedlar till våra elever äger nämligen rum minst lika mycket till följd av den inställning som vi har som på grund av direkt undervisning. Det är därför nödvändigt att man som lärare — och förestare över huvud taget — gör klart för sig, hur betydelsefull den egna attityden är för den atmosfär som skapas kring de sexuella frågorna.

Om man exempelvis förnuftsmissigt har accepterat, att onani är en vanlig och ofarlig företeelse men samtidigt emotionellt reagerar med olust inför den, kan man knappast undgå att visa åtminstone någon nyans av motvilja gentemot en onanerande elev som man kanske räkar överraska. På samma sätt är vår attityd till tanken på att eleverna som vuxna skall ha rätt till sexuell utlevelse avgörande för det psykologiska klimat som kommer att prägla vår undervisning.

Sexualundervisningens problematik, som här något har belysts, är långt ifrån lättbemästrad, men genom att vi är medvetna om problem och svårigheter och griper oss an med att finna lösningar, kan vi — kanske fortare än vi tror — nå dit hån, att denna undervisning blir lika självklar och sensationsfri som annan undervisning. ■

□ Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) avstyrker familjepolitiska kommitténs förslag till inkomstgraderade barnbidrag. TCO föreslår i stället att barnbidragets realvärde i förhållande till den 1 juli 1965 skall återställas. TCO avstyrker också utredningens förslag att avskaffa familjebostadsbidragen och införa ett inkomstgraderat familjetillägg till flerbarnsfamiljer, som inte skulle vara bundet till något visst slag av konsumtion. Med hänvisning till svårigheterna att bedöma utvecklingen på hyresmarknaden under den närmast föreliggande perioden anser TCO det befogat att använda en del av stödet till barnfamiljerna på så sätt att deras möjligheter att konkurrera om goda familjebostäder ökas.

Skolresor — Studieresor — Språkresor

Skolreseprogrammet kan rekvireras på nedanstående kupong:

PADDANS RESEBUREAU AB

Göteborg, Basargatan 10, tel. 031/17 45 45

Namn

Adress

Postadress Fackl. 5/68